

L2124

**Byggnadsminnesförklaring av Stora Broby väderkvarn, Ödeshög Broby 1:13,
västra Tollstads socken, Ödeshögs kommun**

LÄNSSTYRELSENS BESLUT

Länsstyrelsen förklarar med stöd av 3 kap 1 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. Stora Broby väderkvarn på fastigheten Ödeshög Broby 1:13, Västra Tollstads socken för byggnadsminne. I samband härmed meddelar länsstyrelsen följande skyddsbestämmelser enligt 3 kap 2 § nämnda lag.

Skyddsbestämmelser

- 1) Byggnaden får inte rivas eller flyttas.
- 2) Byggnaden får inte förändras exteriört eller interiört.
- 3) Ingrepp i fast inredning eller maskinell utrustning får inte ske.
- 4) Blyertsteckning och olika blyertsmarkeringar i byggnadens inre ska bevaras.
- 5) Byggnaden och dess maskinella utrustning ska vårdas och underhållas så att dess kulturhistoriska värde inte minskar. Vård och underhållsarbeten ska ske i samråd med länsstyrelsen. Arbetena ska utföras med metoder och material som är anpassade till byggnadens egenart.
- 6) Det område, som utgör skyddsområde och som avgränsats och markerats på kartan tillhörande detta beslut, får inte utan Länsstyrelsens tillstånd ytterligare bebyggas eller på annat sätt förändras. Området ska hållas i sådant skick att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förvanskas.

Om ändring av byggnadsminnet i strid mot meddelade skyddsföreskrifter kan anses påkallad av särskilda skäl, får länsstyrelsen enligt 3 kap 14 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. meddela tillstånd därtill.

Enligt 3 kap 21 § nämnda lag tillämpas detta beslut även om det överklagas.

2009-04-24 Sk
Kapitull f.f.: BM-reg. An

Fastighetsunderhåll

Underhåll ska ske med traditionella material och metoder. Närmast behöver taket på hättan ses över och ett fönster lagas. Kvarnen bör skyltas, dels vid landsvägen och dels med en mer informativ skylt på grusvägen norr om kvarnen. Placering av denna skylt kan också göra det möjligt för besökande att se hur man kan gå över åkern till kvarnen.

På sikt kan man undersöka möjligheterna att få igång kvarnen igen.

Redogörelse för ärendet

Leif Bolling har i en skrivelse till länsstyrelsen 1996-02-15 väckt fråga om byggnadsminnesförklaring av bl.a. Stora Broby väderkvarn. Fastighetsägare till Ödeshög Broby 1:13 är Andreas Kronhed.

Väderkvarnen i Stora Broby ligger inom K 26, Ödeshögs kommun: Stora Broby, Alvastra pålbyggnad, Länsstyrelsens kulturmiljöprogram 1983. Kvarnen är även en del av riksintresset E1-7 för kulturmiljövården, Omberg-Täkernområdet.

Länsstyrelsen har remitterat förslaget om byggnadsminnesförklaring med skyddsbestämmelser till ägaren Andreas Kronhed, Ödeshögs kommun och Riksantikvarieämbetet. Samtliga har tillstyrkt förslaget om byggnadsminnesförklaring och skyddsbestämmelser.

MOTIVERING TILL BYGGNADSMINNESFÖRKLARING

Bakgrund

Stora Broby väderkvarn har troligen inte haft några föregångare på platsen. Enligt muntliga uppgifter byggdes väderkvarnen 1897 av byggmästare Daun. Det eventuella årtalet i cementgolvet är visserligen 1896, men bygget kan ha stått färdigt 1897. Kvarnen var enbart avsedd för Brobys behov och hade ett par stenar. Sista malningen skedde i början av 1930-talet. På bottenvåningen stod en traktordriven gröpkvarn, som fortfarande finns kvar. Väderkvarnen är en s k holländare i tre våningar utan sockelvåning. Denna typ kallas ibland för jordholländare.

Kvarnen är byggd i tre våningar med åttkantig konisk utformning. Fasaderna är klädda med rödfärgad stående locklistpanel. Mot norr sitter kvarndörren. På andra våningen finns ett rombiskt fönster med träspröjs och glasrutor. På översta våningen finns ett rektangulärt stående fönster i norr med trasig träspröjsning. Flertalet glas saknas. Kvarnens tak har en rundad pyramidform. De tätt stående takbrädorna är täckta med våder av spikad papp. På bottenvåningen är golvet gjutet och har spruckit. Golvet ligger på kalkstenar och i cementen syns sifforna 896 samt delar av bokstäver. Troligen syftar det på årtalet 1896. Bokstäverna går inte att tyda. Med plankgolv på kraftiga bjälklag ligger de två övriga våningsplanen. Vägghöjderna är täckta med en rödfärgad stående bräda som samtliga har en avtäckning av trä upptill. Nertill fäster järnkrampor stolparna vid sockeln/golvet. I interiören finns en rund grönmålad skiva där takbrädorna möts. Under takfoten ligger träkonstruktionen som vrider taket med vingarna i rätt läge efter vinden. Taket är höjt över drivaxeln till vingarna som är fyra stycket till antalet, av trä. Kvarnens panel, taktäckning och vingar är bytta i sen tid.

Byggnadskonstruktionen består av åtta stolpar, på bottenvåningen/broloftet med mellanliggande krysstag av trä. Mitt i kvarnen står en gröpekvamn. I väster finns en remskiva till kvarnstenen. På en stolpe finns en blyertsteckning av kvarnen med det rombiska fönstret synligt. I dörröppningen står en mustaschpydd herre med armarna i kors. På träröret/mjöltrumman som det malda mjölet kommer genom finns ett namn skrivet. Det är troligen Oskar. På delar av träkonstruktionen finns tydliga blyertsstreck som markerar olika urtag i virket.

Byggnadskonstruktionen utgörs även på andra våningen/kvarnloftet av stolpar med mellanliggande krysstag av trä. På samtliga åtta stolpar sitter en nara av trä. Funktionen är oklar. Eventuellt kan de ingå i systemet för att vrida kvarnens hätta. I väster finns ett par kvarnstenar som ligger i ett kar av nitad plåt. En bingel leder ner säden till kvarnstenen och intill bingen finns kvarnstenens axel.

På översta våningen/säckvinschloftet finns det inga krysstag mellan konstruktionens stolpar. Maskineriet består här av ett kronhjul med trækuggar. På hjulet står bokstäverna O.A.S målade. Bokstaven A kan eventuellt vara ett Ä. En drivaxel av järn går från kvarnens vingar till kronhjulet vars trækuggar löper i ett horisontellt liggande krondrev av trä och under krondrevet finns ett järnhjul, troligen ett stjärnhjul. En rem från järnhjulet har troligen drivit det mindre trähjulet/kvarndrevet, som ligger i väster. En järnaxel går därifrån ner till kvarnstenarna. Ett kugghjul av järn hänger över trappan. Funktionen är oklar och motsvarigheten finns inte på de typritningar av holländare som studerats. Eventuellt kan det vara en hissanordning. Hättan löper runt på en bana av plankor. På en järnskoning löper plankorna med hjälp av lodräta trästycken/styrklackar runt på en nedre, fast, krans av trä. Två av styrklackarna är märkta med siffran 2 respektive 3 i blyerts. De sitter inte i närheten av varandra. Det stora kronhjulet löper med hjälp av en trästång runt i kransen. På den nedre fasta kransen sitter ett antal järnringar på jämna avstånd (16 stycken, varav en är borta). Liksom narorna på kvarnloftet kan de ingå i hättans drivsystem. I golvet vid sex av de åtta stolparna i kvarnens väggkonstruktion finns ett borrarhål. De två övriga stolparna flankerar trappan. Förslagsvis har linor löpt från kvarnloftet genom hålen upp till ringarna i den fasta kransen.

Kulturhistoriskt värde

Stora Broby väderkvamn har ett mycket högt samhällshistoriskt värde då den visar på äldre tiders jordbruk och livsmedelshantering. I länet som helhet var kvarnar av olika typer rikligt förekommande. Framför allt när det gäller väderkvarnar är endast ett fåtal bevarade och enbart två av dessa står på ursprunglig plats. Kvarnen har även ett teknikhistoriskt intresse. Inredningen med hättans vridanordning, olika typer av hjul, kvarnstenar m m är i stort sett intakt, bortsett från drivremmar. Kvarnen har en stark patina. Olika delar visar på användningen. Blyertsteckningen av kvarnen och kvarnägaren (?) samt olika blyertsmarkeringar ger kvarnen en koppling till enskilda personer.

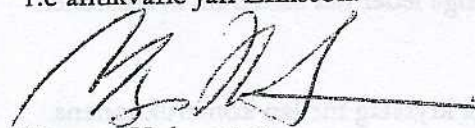
Genom sitt läge på en höjd med öppen omgivning är kvarnen i Stora Broby mycket synlig i landskapet och ger en förståelse för väderkvarnens funktion och beroende av vindar. Detta ger både ett identitetsvärde i omgivningen och ett pedagogiskt värde åt kvarnen som sådan. Kvarnens läge gör det också möjligt för allmänheten att besöka den.

Stora Broby väderkvarn har genom sin autencitet, sin funktion och sitt pedagogiska värde mycket att berätta om sin tid och är genom sitt kulturhistoriska värde synnerligen märklig.

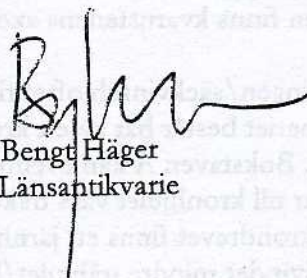
Hur man överklagar

Se bilaga, formulär 131, länsrätten

I den slutliga handläggningen av detta ärende har förutom föredraganden deltagit chefsjurist Kristina Samuelsson, samhällsbyggnadsdirektör Elisabet Weber och 1:e antikvarie Jan Eriksson.

Magnus Holgersson
Länsråd

Bengt Häger
Länsantikvarie

Kopia till:

Riksantikvarieämbetet

Ödeshögs kommun

Lantmäteriet, Fastighetsregistret, Box 476, 581 05 Linköping

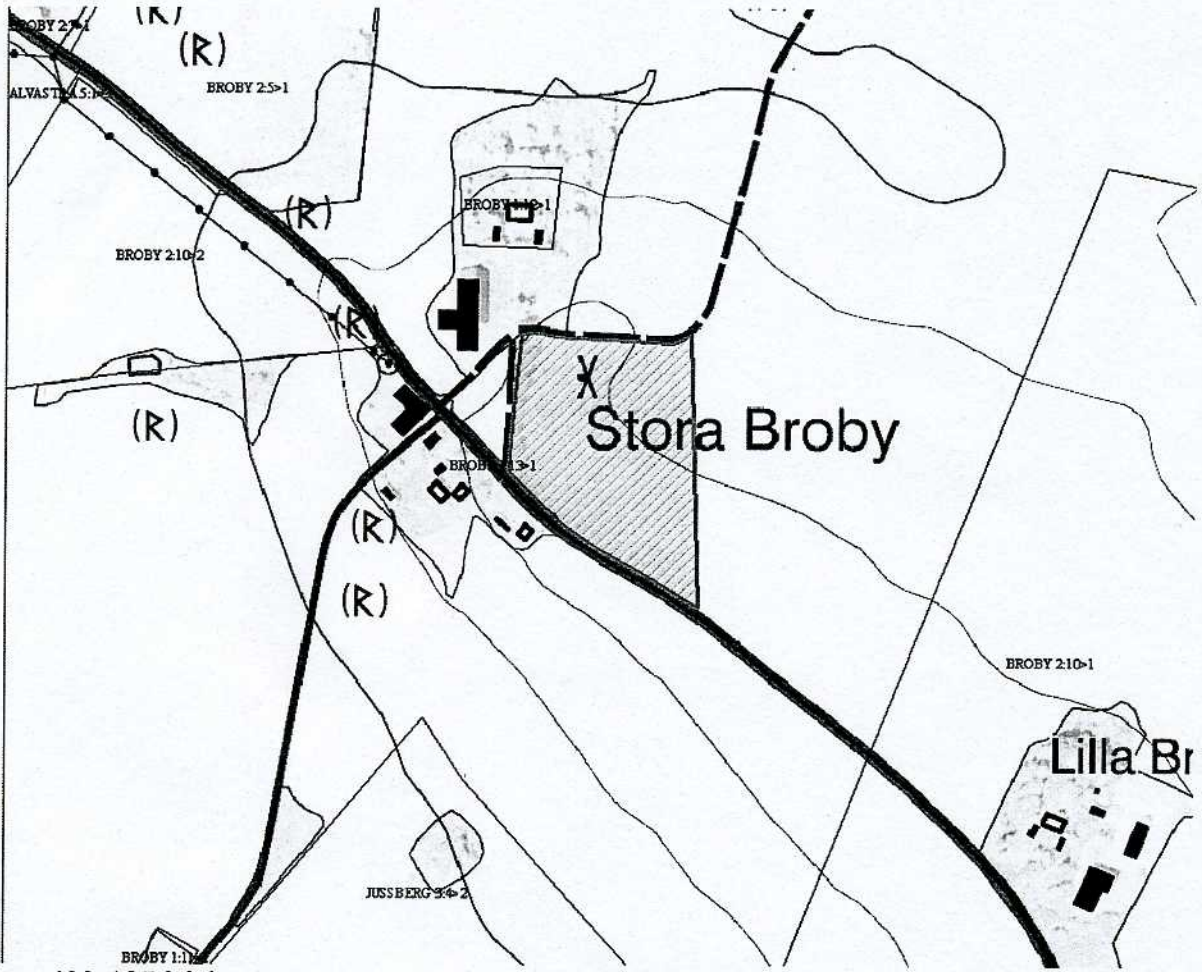
Leif Bolling Vrenavägen 14, 12456 Bandhagen

Östergötlands länsmuseum

Rättsenheten

Kultur- och samhällsbyggnadsenheten

BM-arkivet

Dnr 432-1856-96